

เรือนภาคใต้

บ้านเรือนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ เพื่อป้องกันอันตรายจากลมฟ้าอากาศและสัตว์ร้าย จึงต้องสร้างให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ตลอดจนจารีตประเพณีทางสังคม และรูปแบบการดำเนินชีวิต

ภาคใต้ของประเทศไทยมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างไปจากภาคอื่นๆ ของประเทศ กล่าวคือ มีลักษณะเป็นแหลม หรือคาบสมุทรยื่นออกไปจนจรดประเทศมาเลเซีย ล้อมรอบด้วยฝั่งทะเลทั้งสองฝั่ง ทำให้แถบถิ่นนี้มีอากาศร้อน ฝนตกชุก ความชื้นสูง มีเพียง 2 ฤดูคือ ฤดูร้อนและฤดูฝน ในฤดูร้อนอากาศจะไม่ร้อนจัด แต่ในฤดูฝน ฝนจะตกชุกมากกว่าภาคอื่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศดังกล่าวนี้ จึงมีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบเรือนพักอาศัยของประชาชนในภาคใต้เป็นอย่างมาก

ในส่วนของสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีประชากรทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยเชื้อสายจีน และในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง ประชากรส่วนมากเป็นชาวไทยมุสลิม ทำให้แต่ละแถบถิ่นมีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่ค่อนข้างแตกต่างกัน

ลักษณะทั่วไปของเรือนไทยในภาคใต้

ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ แบ่งออกเป็น เรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องสับ และเรือนก่ออิฐฉาบปูน โดยเอกลักษณ์เด่นของเรือนภาคใต้คือ

ตัวเรือน

ตัวเรือนใต้ถุนยกสูงมีระเบียงและนอกชานสลับกัน กันผาด้วยแผ่นกระดานตีเกร็ดตามแนวนอน กันห้องสำหรับเป็นห้องนอน 1 ห้อง อีกห้องหนึ่งปล่อยโล่ง ด้านหน้าบ้านมีระเบียงด้านข้าง เรือนเครื่องสับในภาคใต้จะทำช่องหน้าต่างแบบๆ หลังคาทำทรงจั่วจากจันทันให้แอ่นแบบเดียวกับเรือนไทยภาคกลางแต่ทรวดทรงเตี้ยกว่าเล็กน้อย ตีฉลอมไม้แบบหางปลา ไม่นิยมทำตัวหงา

เสาเรือน

เป็นเสาไม้ตั้งบนฐานคอนกรีต แผ่นปูน หรือแผ่นหินเรียบๆ ที่โผล่ขึ้นมาจากพื้นดินไม่เกิน 1 ฟุต เพื่อกันมิให้ปลวกกัดดินเสา และป้องกันมิให้เสาผุจากความชื้นของดิน ต้นเสาตอนล่างห่างจากพื้นดินประมาณ 1 - 2 ฟุต มีไม้ร้อยทะลุเสาทุกต้นตามความยาวของเรือน 3 แถว เพื่อกำหนักที่ยึดโครงสร้างของเรือนให้แข็งแรงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งเกิดพายุไต้ฝุ่น พายุฝน ลมแรงอยู่เสมอ จึงจำเป็นต้องมีโครงสร้างที่แข็งแรง และหากจำเป็นต้องทำการย้ายบ้านก็สามารถปลดกระเบื้องลง ตีไม้ยึดโครงสร้างเสาเป็นรูปกากบาท แล้ว

หามย้ายไปตั้งในที่ที่ต้องการ แล้วนำกระเบื้องขึ้นมุงใหม่ได้อย่างสะดวก ลักษณะเรือนไทยเป็นเรือนยกพื้นสูง แต่จะไม่สูงจนเกินไป พอที่จะเดินลอดได้

หลังคาเรือน

รูปทรงหลังคาจะมีความลาดเอียงมาก เพื่อระบายน้ำฝนจากหลังคา บ้านเรือนแถบ ชายทะเลฝั่งตะวันออกซึ่งติดกับอ่าวไทย และแถบชายทะเลฝั่งตะวันตกซึ่งติดกับทะเลอันดามัน มีความแตกต่างกันเล็กน้อย โดยที่พื้นที่ทางฝั่งตะวันออกด้านอ่าวไทยเป็นชุมชนที่เก่าแก่มากกว่า บ้านเรือนแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกมักเป็นเรือนหลังคาหน้าจั่วทรงสูงแบบเรือนไทยภาคกลาง แต่ไม่นิยมทำปั้นลมและตัวหาง

หลังคาสำหรับเรือนภาคใต้มี 3 แบบ คือ

1. หลังคาจั่ว

หรือที่ชาวมุสลิมเรียกว่า “แมละ” เชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากเรือนไทยภาคกลาง แต่จะมีข้อแตกต่างตรงที่มีปั้นลมปีกนกที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจากมาเลเซีย ไม่เหมือนปั้นลมไทย ซึ่งปลายปั้นลมทั้งสองข้างจะมีหางปั้นลมประดับอยู่

ในชุมชนที่ประกอบอาชีพการเกษตรและประมงจะปลูกสร้างเรือนหลังคาทรงจั่ว ไม่มีการตกแต่งหน้าจั่ว วัสดุหลังคาส่วนใหญ่ใช้ใบจาก แต่บางเรือนที่มีฐานะดี จะมุงกระเบื้องเพื่อความมั่นคงแข็งแรง ความลาดชันของหลังคาขึ้นอยู่กับวัสดุหลังคาในท้องถิ่นนั้นว่าจะใช้กระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องงมเปี้ยกปูน หรือมุงแฝกจากเรือนเครื่องฉลุ หลังคาทรงจั่วปลูกสร้างง่ายด้วยตนเอง ด้วยวัสดุหาง่าย และโยกย้ายได้ง่าย

ส่วนเรือนเครื่องสับ สำหรับผู้มีฐานะดี หลังคาจั่วเป็นรูปทรง ทรงไม่สูง ตกแต่งหน้าจั่วยอดด้วยกระเบื้องแผ่นสี่เหลี่ยมเชิงชาย และช่องลมใต้เพดานแต่งด้วยไม้ฉลุสวยงาม

2. หลังคาปั้นหย่า หรือหลังคาลิมะ

นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์และพบได้ทั่วไปในภาคใต้ เป็นหลังคามุงกระเบื้องแผ่นสี่เหลี่ยม หัวยาวของหลังคาเป็นรูปลาดเอียงแบบตัดเหลี่ยม ต้องครอบตรงรอยตัดเหลี่ยมไว้เพื่อกันน้ำฝนรั่ว โครงสร้างหลังคาแบบนี้แข็งแรงมาก สามารถทนรับฝน ต้านแรงลม หรือพายุไต้ฝุ่นได้ดีมาก ส่วนใหญ่พบทางแถบจังหวัดสงขลา

ส่วนหลังคาปั้นหย่าในเรือนมุสลิม เรียกว่า “หลังคาลิมะ” คำว่า “ลิมะ” แปลว่า “ห้า” หมายถึงหลังคาที่นับสันหลังคาได้ 5 สัน เป็นการผสมผสานหลังคาปั้นหย่าแบบไทยกับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมของชาวตะวันตกไว้ด้วยกัน

3. หลังคาจั่วมะนิลา

เป็นการผสมผสานระหว่างหลังคาจั่วผสมหลังคาปั้นหยา มีโครงสร้างเช่นเดียวกับหลังคาปั้นหยา แต่มีจั่วติดอยู่เพื่อระบายอากาศและดูสวยงาม ส่วนหน้าจั่วค่อนข้างเตี้ย ส่วนล่างของจั่วเป็นหลังคาลาดเอียงลงมารับกับหลังคาด้านยาวซึ่งลาดเอียงตลอด และเพิ่มเติมลายไม้กลมฉลุไม้ที่ส่วนยอด พบมากในจังหวัดปัตตานี และชุมชนมุสลิม โดยสัดส่วนของหลังคาจะมีทรงสูงต่ำอย่างไรขึ้นอยู่กับช่างก่อสร้างและวัสดุบุหลังคาในท้องถิ่นนั้น เช่น ถ้าใช้กระเบื้องดินเผา หรือใช้กระเบื้องนมเปียกปูน หรือบุแฝกจาก ความลาดชันของหลังคาจะไม่เท่ากัน

ชาวมุสลิมเรียกหลังคาแบบนี้ว่า **“บลานอร์”** ซึ่งหมายถึง ชาวฮอลันดา เพราะเชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมของชาวฮอลันดานั่นเอง

หลังคาบลานอร์นี้มีรูปแบบที่สวยงามกว่าแบบอื่น เหมาะที่จะมีจั่วอย่างน้อย 3 จั่ว โดยมีหลังจั่วแฝด และมีจั่วขนาดเล็กสร้างคลุมเฉลียงหน้าบ้านติดกับบันไดทางขึ้น เพื่อใช้รับรองเงทอย่างไม่เป็นทางการ นิยมสร้างอย่างประณีตเพื่อแสดงฝีมือเชิงช่างในการประดิษฐ์ลวดลายด้วยการแกะสลักไม้ ปูนปั้นเป็นลวดลายประดับประดายอดจั่ว และมีการเขียนลายบนหน้าจั่ว หรือตีไม้ให้มีลวดลายเป็นแสงตะวัน

เรือนไทยมุสลิม

สำหรับเรือนพักอาศัยของชาวไทยใน 4 จังหวัดภาคใต้ มีลักษณะร่วมกับเรือนพักอาศัยทางตอนเหนือของมาเลเซีย คือมักเป็นเรือนแฝด และสามารถต่อขยายไปได้ตามลักษณะของครอบครัวขยาย โดยมีชนเชื่อมต่อกัน และมีการเล่นระดับพื้นเรือนให้ลดหลั่นกันไป

เรือนไทยมุสลิมจะมีการกันห้องเป็นสัดส่วนเท่าที่จำเป็นเท่านั้น นอกนั้นจะปล่อยพื้นที่ให้โล่ง เพราะต้องใช้เรือนเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนา บางตัวเรือนมีการกำหนดพื้นที่สำหรับใช้ทำพิธีละหมาด ซึ่งเป็นกิจวัตรที่ต้องกระทำวันละ 5 ครั้งอย่างชัดเจน

นอกจากนั้นยังไม่นิยมตีฝ้าเพดาน เพราะภาคใต้มีอากาศร้อนและฝนตกชุก อากาศจึงอบอ้าว และมักจะเว้นช่องลมใต้หลังคาให้ลมโกรกอยู่ตลอดเวลา การที่ตัวเรือนยกพื้นสูง ชาวไทยมุสลิมจึงสามารถใช้ได้ทุกระดับกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี เช่น ใช้เป็นบริเวณประกอบอาชีพเสริม คือ ทำกรรบนก สานเสื่อกระจูด หรืออาจใช้วางแคร่เพื่อพักผ่อน บางบ้านอาจกันเป็นคอกสัตว์ เป็นต้น

เนื่องจากประเพณีความเป็นอยู่ของชาวไทยมุสลิมจะแยกกิจกรรมของชายหญิงอย่างชัดเจน ตัวเรือนจึงนิยมมีบันไดไว้ทั้งทางขึ้นหน้าบ้านและทางขึ้นครัว โดยทั่วไปผู้ชายจะใช้บันไดหน้า ส่วนผู้หญิงจะใช้บันไดหลังบ้าน รวมทั้งเป็นการไม่รบกวนแขกในการเดินผ่านไปมาอีกด้วย

ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทยมุสลิมอีกอย่างคือ การสร้างเรือนโดยการผลิต ส่วนประกอบของเรือนก่อน แล้วจึงนำส่วนต่างๆ เหล่านั้นขึ้นประกอบกันเป็นตัวเรือนอีกทีหนึ่ง เมื่อต้องการย้าย ไปประกอบในพื้นที่อื่นๆ ตัวเรือนก็สามารถแยกออกได้ส่วนๆ ได้เสาเรือนจะไม่ฝังลงดิน แต่จะเชื่อมยึดต่อกับตอม่อ หรือฐานเสาเพื่อป้องกันปลวก เนื่องจากมีความชื้นสูงมาก

นอกจากนี้เรือนไทยมุสลิมยังแยกส่วนที่อยู่อาศัย (แม่เรือน) ออกจากครัว โดยใช้เฉลียงเชื่อมต่อกัน ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่าบริเวณแม่เรือนเป็นบริเวณที่สะอาด ส่วนบริเวณครัวนั้นสามารถทำสกปรกได้โดยง่าย และยังสามารถดับเพลิงได้สะดวกเมื่อเกิดเพลิงไหม้บริเวณครัว

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นเมืองศูนย์กลางของวัฒนธรรมอิสลามซึ่งสืบทอด มาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีพื้นที่ติดชายฝั่งตะวันออกคือ อ่าวไทย และมีอาณาเขต ติดต่อกับจังหวัดยะลาและนราธิวาสซึ่งเป็นภูเขา หมู่บ้านของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีจึงมีลักษณะ หลากหลาย ทั้งหมู่บ้านชาวประมง ชาวสวนยางพารา ชาวนา และชาวสวนผลไม้ ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนมีครบทั้ง 3 รูปแบบ กล่าวคือ แบบเป็นกระจุก, แบบกระจัดกระจาย และแบบเรียงรายไปตามแนวชายฝั่งทะเล หรือเส้นทางสัญจร

นอกจากนี้ ปัตตานียังเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางทะเลมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รูปแบบ สถาปัตยกรรมพื้นบ้านจึงมีความหลากหลาย ผสมผสานกันระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นฐานของภูมิภาคศูนย์ สุตร และภาคกลาง มีการประดิษฐ์ลวดลายไม้แกะสลักทั้งบริเวณช่องลมและประดับฝาเรือน จนกลายเป็นอีก ลักษณะเด่นของเรือนชาวไทยมุสลิมโบราณในจังหวัดปัตตานี

ณ สักรา
อุทยานไทย